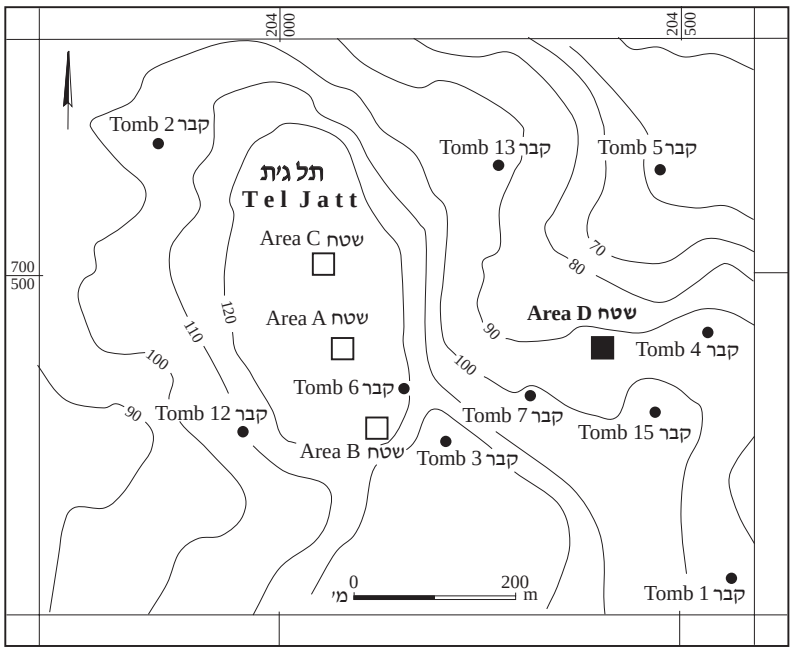
עתיקות 62, התש״ע

שרידים מימי הביניים ומהתקופה העות׳מאנית על הגבעה המזרחית של תל ג׳ת (שטח D)

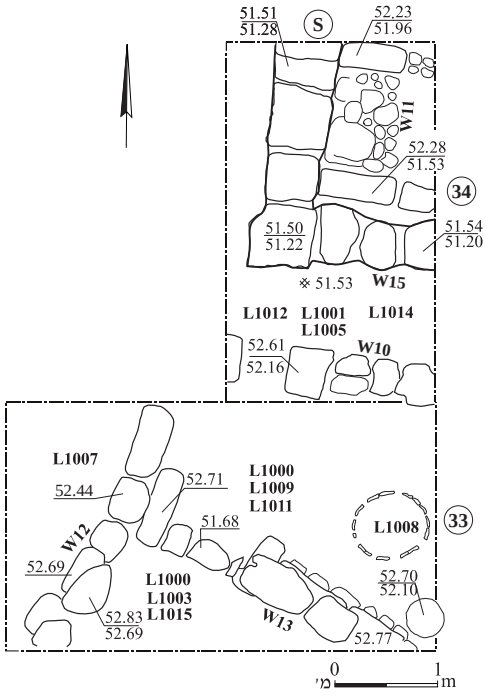
אלי ינאי

החפירה בשטח D נערכה בשנת 1999. השטח ממוקם על שלוחה, כ־600 מ׳ ממזרח לתל הקדום ובתחומי הכפר ג׳ת.[1] שטחים A–C וקברים מס׳ 1–6 פורסמו בשנת 1999 (איור 1; ר׳ פורת, ינאי וכשר תשנ״ט), והם מלמדים כי היישוב הקדום היה על התל, וכי בתקופה הרומית עבר היישוב אל השלוחה שממזרח לתל.[2] קבר 15 מתקופות הברונזה הקדומה והתיכונה נתגלה ממזרח לתל (סעיד 2006). קבר מס׳ 7, גם הוא מתקופת הברונזה, נחשף על אותה שלוחה (ר׳ Yannai 2000). בחלקה התחתון של השלוחה נחשפו בעבר מערות קבורה מס׳ 4 ו־5, שזמנן התקופה הרומית (איור 1; ר׳ פורת, ינאי וכשר תשנ״ט: 36–47). בסקרים לוקטו מפני השטח שברי כלי חרס מימי הביניים.

החפירה המדווחת להלן הוגבלה לשטחים קטנים, שנקבעו לפי הקידוחים להנחת יסודות לבניין מודרני. נפתחו שלושה ריבועים: צפוני (S35; 5 × 5 מ׳), מרכזי (S34; 2.5 × 3.0 מ׳) ודרומי (S33; 3 × 6 מ׳); בריבוע הצפוני לא נתגלו כלל ממצאים. בשני הריבועים, הדרומי והמרכזי (תוכנית 1), שימשה שכבת פני השטח (שכבה I; L1000, L1001) לחקלאות. היא נחרשה עד לעומק 0.3–0.4 מ׳, ונתגלה בה ממצא מעורב. מתחת לשכבה זו נחשפו שתי שכבות (II, III) ובהן שרידים ארכיאולוגיים שיתוארו להלן.

איור 1. תל ג׳ת והשרידים שסביבו.

תוכנית 1. שטח D.

החפירה

שכבה II

בריבוע S33 נחשף טבון חרס (L1008; 0.72 מ׳ קוטר) מדופן בחרסים; אפר דק בצבע אפור בהיר (L1009) כיסה את סביבת הטבון עד ראש קיר 13 משכבה III (להלן), ומדרום לו (L1003) עד לגבול הריבוע.

שכבה III

בדרום־מערב השטח נחשפו שרידים של שני מבנים וקיר מדרגה (W12) על מדרון מדורג. כיוונו המקורב של קיר המדרגה הוא צפון–דרום; שלח המדרגה שממזרח לו מולא עפר. המדרגה פילסה את המדרון המשתפל מערבה, שם נמצא ערוץ עמוק הניכר בטופוגרפיה של השטח עד היום. על שלחה נבנו שני המבנים, המרוחקים 1.5 מ׳ זה מזה.

למבנה הדרומי שייכים קירות 10, 12 ו־13. קיר 13 ניצב לקיר המדרגה וניגש אל חלקו העליון. בלוקוס 1015, בנקודת החיבור של קיר 13 וקיר 12, נחשף פתח שרוחבו 0.85 מ׳. אבני הסף של הפתח נמצאו באתרן: המזוזה המזרחית של הפתח היא אבן של בתולת בית בד בשימוש משני, והמזוזה המערבית — אבן מסותתת שהוצבה על צדה הצר, על ראש קיר 12. הקיר המערבי של המבנה, הניצב לקיר 13 ובנוי צמוד לקיר 12, נשדד. במרחק של 1.5 מ׳ מצפון לקיר 13 נבנה קיר 10 בכיוון מערב–מזרח. קירות 10 ו־13 נבנו מאבני גיר מסותתות בשימוש משני ולכן מפלסי הנדבכים ועובי קירותיהם אינם אחידים.

במרחק 1.5 מ׳ מצפון לקיר 10 נחשפה פינתו המסיבית של מבנה שני — קיר 11 (ריבוע S34). קירה המערבי של הפינה נבנה באבנים שגודלן 0.8 × 0.6 × 0.3 מ׳, והן הונחו במרחק 0.7–0.8 מ׳ זו מזו וביניהן מילוי של אבני גוויל קטנות. רוב הקיר נשדד, ושרדו ממנו שתי אבנים מסותתות וכמה אבני גוויל. הקיר המזרחי של המבנה לא שרד, למעט אבן פינה אחת. הפינה בנויה מעל קירות 14 ו־15. קירות אלו השתמרו לגובה נדבך אחד ונבנו אבני גוויל גדולות (0.5 × 0.5 × 0.6 מ׳) מגיר קשה. הם בולטים חוצה בכ־0.6 מ׳; ייתכן שאלו נדבכי יסוד של הפינה או ראשי קירות של שכבה קדומה יותר. לא היה אפשר לברר הנחה זו בשל היקפה המצומצם של החפירה.

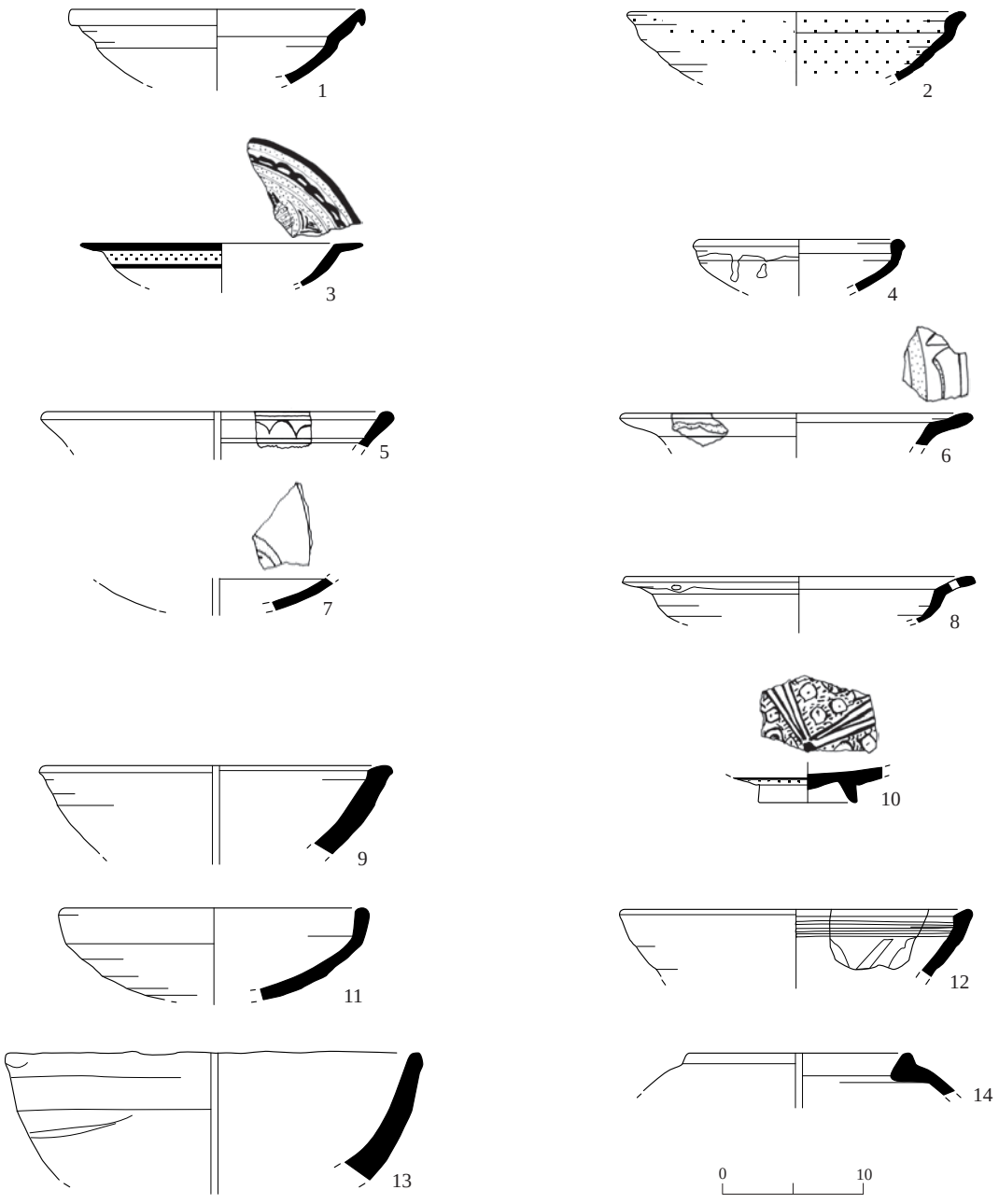
בין קיר 10 של המבנה הדרומי לקיר 11 של המבנה הצפוני, בלוקוס 1005, נחשף מעבר (1.5 מ׳ רוחב) מרוצף גיר כתות (0.15 מ׳ עובי); הריצוף ניגש אל קירות שני המבנים ומכסה גם את קירות 14 ו־15 (מסד?).

הממצא

בכל הלוקוסים נמצאו רק שברי כלי חרס. החרסים שנחשפו ליד הטבון (שכבה II) תוארכו לתקופה העות׳מאנית (הם לא היו ראויים לציור). בשכבה III נמצאו שברי כלי חרס מהמאות הי״ב–הי״ג לסה״נ ומראשית התקופה העות׳מאנית (איור 2). כן נתגלתה כמות רבה של קרמיקה מהתקופות הביזנטית והאסלאמית הקדומה במצב השתמרות טוב, אך לא בהקשרים סטרטיגרפיים. לפי צורת שבירתם וגודל השברים סביר להניח שמקורם בהתיישבות במקום, לא הרחק משטח החפירה.

קערות מזוגגות ירוק חד־גוני (איור 2:2, 3).— הקערות עשויות חרס כתום בהיר, מחופה לבן עבה, ומזוגג בזיגוג ירוק מתקלף. הקבלה נמצאה ביקנעם (Avissar 1996: Fig. XIII.36:4, 6–8), שם היא תוארכה למאות הי״ב–הי״ג לסה״נ.

קערות מטיפוס Gouged Sgraffito (איור 2:4, 5).— הקערות עשויות חרס חום־אדמדם, מחופות לבן

איור 2. כלי החרס משכבה III.

מס׳	כלי	לוקוס	מס׳ רישום
1	קערה	1004	10009/6
2	קערה	1007	10020/1
3	קערה	1014	10008/7
4	קערה	1005	10010/8
5	קערה	1014	10003/7
6	קערה	1014	10001/3
7	קערה	1005	10011/6

מס׳	כלי	לוקוס	מס׳ רישום
8	קערה	1005	10010/16
9	קערה	1012	10018/4
10	קערה	1012	10006/6
11	קערה	1005	10011/1
12	קערה	1005	10011/11
13	קערה	1005	10011/4
14	סיר בישול	1014	10009/25

מבפנים ומבחוץ, מזוגגות בזיגוג ירוק וצהוב, וחרותות בחריתות אופקיות ודגם גלי. הקבלות נמצאו בסנט מרי שבכרמל (Pringle 1984:106–107, Fig. 8:69, 71), בנצרת (Bagatti 1984: Fig. 56:7) ובכפר נחום (Loffreda 1982:420, Fig. 9), שם הן תוארכו למחצית השנייה של המאה הי״ב ולמאה הי״ג לסה״נ.

קערות מטיפוס Syrian Underglaze Painted (איור 6:2, 7).— הקערות עשויות פאינס ומעוטרות בכחול ובשחור מתחת לזיגוג. קערות מטיפוס זה נמצאו ביקנעם (Avissar 1996: Fig. XIII.62:1–3), בירושלים (Tushingham 1985:143–144: Figs. 34:34; 35:32; 38:12) ובמכלולים איוביים וממלוכיים באתרים אחרים.

קערה מטיפוס סגרפיטו מביזנטיון (איור 8:2).— הקערה שייכת לתת־קבוצה של קערות סגרפיטו מביזנטיון (Medalion Style). השבר הקטן עשוי חרס צהוב בהיר. הוא קטן מכדי לשחזר את צורתו השלמה של הכלי, והגדרתו אינה ודאית. קערות אלו מתוארכות בדרך כלל לאמצע המאה הי״ב וראשית המאה הי״ג לסה״נ.

קערה מטיפוס Cypriot Sgraffito (איור 9:2).— הקערה עשויה חרס כתום־חום, מזוגגת בזיגוג עופרת ירוק־זית כהה ומעוטרת בירוק כהה מאוד. בועז (Boas 1994:111) דן בהרחבה בטיפוס זה, והקבלה נמצאה ביקנעם (Avissar 1996: Fig. XIII.57:1), שם היא תוארכה למאה הי״ג לסה״נ.

קערה שאינה מזוגגת (איור 10:2).— הקערה עשויה על אבניים מחרס חום־אדמדם, מנופה בנפה גסה ומעורב בכמות רבה למדי של גריסי גיר ושמוט. הקבלות יש ביקנעם (Avissar 1996: Fig. XIII.77:4) ובאמאוס (Bagatti 1947:127, Fig. 31:2–6), ותאריכן מהמאה הי״ב לסה״נ עד ראשית התקופה העות׳מאנית.

קערה מטיפוס Geometric Decoration Hand Made (איור 11:2–13).— קערה מס׳ 11 עשויה חרס אפור כהה, פריך, מעורב בחומרים אורגניים, מחופה לבן־צהבהב, ממורקת בריש‌ול, ומצוירת בדגם גאומטרי סגול וחום כהה. הקבלות מראשית המאה הי״ב לסה״נ עד לתקופה העות׳מאנית נמצאו באמאוס (Bagatti 1947: Fig. 32:9, 10), בירושלים (Tushingham 1985: Fig. 45:13), בסנט מרי שבכרמל (Pringle 1984: Fig. 4:21, 22) ובמגדל האדום (בורג׳ אל־אחמר; Pringle 1986: Fig. 43:8). קערות מס׳ 12 ו־13 מחופות, עשויות ביד מחרס כתום עם ליבה אפורה בהירה, מעורב בכמות רבה של גריסי גיר וקש. קערות אלו זהות בתפוצתן ובתיארוכן לקבוצת הקערות המעוטרות בעיטור גאומטרי (מס׳ 11).

סיר בישול (איור 14:2).— הסיר הסגור עשוי ביד מטין מעורב בכמות רבה מאוד של גריסי גיר, קוורץ ומיקה. הוא מורק בחלק הפנימי ונצרף לחרס אפור. הקבלות מהמאות הי״ג–הי״ד לסה״נ פורסמו בסנט מרי בכרמל (Pringle 1984: Fig. 3:2–4), במגדל האדום (Pringle 1986: Fig. 41:1), בירושלים (Tushingham 195: Fig. 45:16, 17) וביקנעם (Avissar 1996: Fig. XIII.98:6).

סיכום

הקירות והרצפות שנחשפו בשכבה III שייכים לשני מבנים (צפוני: W11, W14, W15; דרומי: W10, W13) שניצבו על מדרגה אחת במדרון מדורג, שנוצרה עם בניית קיר מדרגה ומילוי שלחה. כבר הובהר בחפירות קודמות (לעיל) שהשלוחה המזרחית של תל ג׳ת הייתה מיושבת למן התקופה הביזנטית או מראשית התקופה האסלאמית הקדומה, וגם בחפירה המתוארת כאן נתגלו ממצאים מתקופה זו. סביר להניח שאם היו על השלוחה שרידים מתקופות קדומות יותר הם היו מתגלים בחפירה זו או בחפירות ובסקרים קודמים. עדות שלילית זו מצטרפת לעובדת חשיפתם של קברי תקופות הברונזה על השלוחה הנדונה ולמידע על אודות תחום היישוב בתל ג׳ת בתקופות השונות: היישוב מתקופות הברונזה, תקופת הברזל והתקופות הפרסית והרומית לא חרג מתחומו של התל הקדום אל השלוחה. היישוב בשלוחה המזרחית החל בתקופה הביזנטית ונמשך בתקופות הצלבנית והממלוכית. המקורות ההיסטוריים רומזים גם הם לקיומו של יישוב באזור בתקופה העות׳מאנית (Hutteroth and Abdulfattah 1977:159). שרידיו של היישוב עדיין לא נמצאו, אך מעט כלי החרס שהתגלו בחפירה תומכים בקיומו של יישוב בתקופה זו.

הערות

[1] את החפירה ניהל המחבר מטעם רשות העתיקות (הרשאה מס׳ A-3066), שאף מדד ושרטט את השרידים בשטח, במימון עפיף גרא מהכפר ג׳ת. את החרסים ציירה מרינה שויסקיה.

[2] קבר מס׳ 6 נשדד, ולא נחפר.

הפניות

סעיד כ׳ 2006. ג׳ת. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 118 (25.6.2006). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.asp?id=364&mag_id=111 (תאריך גישה 8.6.2009).

פורת י׳, ינאי א׳ וכשר א׳ תשנ״ט. שרידים ארכיאולוגיים בג׳ת. **עתיקות** 37:1–78.

Avissar M. 1996. The Medieval Pottery. In A. Ben-Tor, M. Avissar and Y. Portugali. *Yoqne‘am* I: *The Late Periods* (Qedem Reports 3). Jerusalem. Pp. 75–172.

Bagatti B. 1947. *I Monumenti di Emmaus el-Qubeibeh e dei Dintorni*. Jerusalem.

Bagatti B. 1984. *Gli Scavi di Nazareth* II: *Dal Secolo VII ad oggi.* Jerusalem.

Boas A.J. 1994. The Import of Western Ceramics to the Latin Kingdom of Jerusalem. *IEJ* 44: 102–122.

Hutteroth W.D. and Abdulfattah K. 1977. *Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late Sixteenth Century.* Erlangen.

Loffreda S. 1982. Documentazione preliminare degli Ogetti della XIV Campagna di Scavi a Cafarnao. *LA* 32:409–426.

Pringle D. 1984. Thirteenth-Century Pottery from the Monastery of St. Mary of Carmel. *Levant* 16:91–112.

Pringle D. 1986. *The Red Tower (al-Burj al-Ahmar): Settlement in the Plain of Sharon at the Time of the Crusaders and Mamluks (AD 1099–1516)* (British School of Archaeology in Jerusalem, Monograph Series 1). London.

Tushingham A.D. 1985. *Excavations in Jerusalem 1961–1967* I. Toronto.

Yannai E. 2000. A Late Bronze Age Tomb at Jatt. *‘Atiqot* 39:49–82.

REMAINS FROM THE MEDIEVAL AND OTTOMAN PERIODS ON THE EASTERN HILL OF TELL JATT (AREA D)

ELI YANNAI
(PP. 47*–51*)

In a salvage excavation conducted on the eastern hill of Tell Jatt, some 600 m to its east, within the precincts of the village of Jatt (Fig. 1), remains from the Medieval (Stratum III) and Ottoman (Stratum II) periods were uncovered (Plan 1).

Beneath the surface layer (Stratum I) a *ṭabun*, lined with potsherds (Sq S33; L1008), was discovered. The *ṭabun* was covered by by a thin layer of ash (L1009) up to the top of W13 (Stratum III, below).

In Stratum II, remains of two buildings and a terrace wall (W12) were uncovered. The terrace wall was constructed to level the slope on the west, where a deep ravine still dominates the topography. On this artificial terrace two buildings were erected, 1.5 m apart. The southern building (W10, W12, W13) was built perpendicular to the terrace wall, abutting its upper part. Walls 10 and 13 were built of hewn limestone stones in secondary use; an opening was discovered between Walls 12 and 13—its eastern doorpost reuses an oil-press post. North of W10 (Sq S34) a massive corner of a second building was unearthed (W11), constructed from hewn stones interspaced with small fieldstones. It is possible that Walls 14, 15 were the foundation courses of the corner; however, this assumption could not be verified due to the small scale of the excavation. A passage lined with packed limestone (L1005; 1.5 m wide, 0.15 m thick) separates both buildings and abuts their walls, covering (foundation?) Walls 14, 15.

The finds include potsherds alone: the finds from near the *ṭabun* (not illustrated) date to the Ottoman period (Stratum II); the finds from Stratum III (Fig. 2) date to the twelfth-thirteenth centuries CE.

It had been noted in previous excavations that the eastern spur of Tell Jatt had been settled as early as the Byzantine or Early Islamic period. The ancient settlements on the tell, from the Bronze and Iron Ages, as well as from the Persian and Roman periods, did not exceed the boundaries of the tell. This excavation demonstrates that the settlement on the eastern spur continued also in the Crusader, Mamluk and Ottoman periods; historical records also allude to the existence at the site of a settlement in the Ottoman period.

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location map of Area D and remains in its vicinity.
Plan 1. Area D.
Fig. 2. Stratum III pottery.